

zur Anerkennung, formte das tschechische Schriftwesen und Satzbild und stellte die Erfindung des Buchdrucks in den Dienst eines unprivilegierten Leserkreises.⁷

Für die Beschaffung des Bildermaterials danke ich den Mitarbeitern des Památník národního písmnictva, Praha-Strahov und für so manchen fachlichen Rat dr. Boris BALENT, dem Leiter der Buchwissenschaftlichen Abteilung der Matica Slovenská, Martin.

LEO KOHÚT

Tótfalusi Kis Miklós kolozsvári műhelye és munkatársai. TÓTFALUSI

KIS Miklós könyvnyomtató műhelye a várfalon belőli Torda utcában (a mai Egyetem utcában) állott. E telek eredetileg ISTVÁNDI Bálint gazdag polgárember tulajdona volt, akinek 1670-ben¹ bekövetkezett halála után vásárolhatta meg SZÉKELY András, a fejedelem Kolozs megyei katonai uradalmának udvarbírája. Mind SZÉKELY, mind felesége 1686-ban elhalálozván, e nagy telek a rajta levő házzal együtt két árvájukra: Zsigmondra és Máriára szállott. Az 1690. évben Amszterdamból hazatért TÓTFALUSI, minden idők legnagyobb magyar könyvnyomtatója még ugyanebben az évben megházasodván, feleségül vette SZÉKELY Máriát. E házastelket azután sógorával elcserélve, maga is ide költözött, s itt építtette fel a *typographiát*, valamint a *fusoriát*.² Jóllehet TÓTFALUSI a *sculptoriában* is dolgozott, ennek azonban aligha volt külön helyisége, hanem betűmetsző felszerelése hihetőleg az öntőműhelyben nyert elhelyezést, ugyanígy *correctori* asztala is a nyomda termék valamelyik sarkában állott.

Az építkezés és a műhelyek berendezése a németalföldi jeles példákon tapasztalt legcélszerűbb módon készülhetett el. Ezt sejtjük abból a körülményből, hogy „Typographiáját ex fundamento” építtette fel, s hozzá még *felházakat* (cmeleti szobákat) rakatott. Így most már egymás közelébe kerülván a betűszedő s az öntőműhely, ezzel azután azt a könnyebbséget érte el, hogy ha a szedőlegények „csak helyekből kiáltván, hogy imez, vagy amaz Betű fogy: mindjárt succurrálnak [segítségükre sietnek] a’ Fusoriában.” De az új épületnek nemcsak beosztása szolgálta a célszerűséget, hanem megszerkesztése is úgy történt, hogy csupán csak a *typographia* céljára, ellenben más „egyébre nem [volt] alkalmas”.³

Hihető, hogy a XVII. századbeli lakásokkal ellentétben a *typographia* háza világosabb volt, hiszen különösen a betűmetszésnél és öntésnél, valamint a szedésnél a nappali világosságot alig-alig pótolhatta a gyertyafény. Jóllehet a nyomdai árszámítási tételnél egy árkus nyomtatvány egységárából „gyertyára, fára legalább ötven pénzem (kivált télben) elmegyen”, tehát e nagy fogyasztásból nappali mesterséges világitásra is kellene gondolnunk, mégis mivel éppen maga TÓTFALUSI róttá fel, hogy hazajövelete utáni legelső szükségmegoldásképpen kiválasztott helyisége „alkalmatlan setétes” volt,⁴ bizonyos, hogy az új ház felépítéskor föltétlenül nagy súlyt helyezett arra a körülményre, hogy műhelye sok és nagy ablakon keresztül nyerhesse a nappali világosságot.

⁷Über BAKALÁR gibt es eine reichliche Literatur. Befassten sich doch mit Teilfragen aus seinem Wirken viele Buchwissenschaftler der älteren und jüngeren Generation. Das wesentlichste über ihn brachte Zdeněk TOBOLKA an den Tag. Ausführlich und zusammenfassend schrieb er über ihn in einem Artikel der Zeitschrift *Slovenský typograf* (Jahrgang IV. 1942, S. 103—108.).

¹M. Tótfalusi K. Miklósnak maga személyének, életének, és különös tselekedetének *Mentsége*. 1902. 10., 16., 27., 70. l. HERPEI JÁNOS: *Könyvészeti tanulmányok*. 21—27. l. *Tótfalusi Kis Miklós feleségének családja*. Erdélyi Múz. 1944. 128—130. l.

²*Tótfalusi Mentsége*. 30., 70., 71. l.

³I. h. 29., l.

⁴I. h. 38. l.

Az egykori képek tanúsága szerint a szedőszekrényeket az ablak közelében levő falak mentén volt szokásban elhelyezni, közükbe egy széles nagy asztal nyúlt bele, amelyen a kiszedett szöveget tördelték, a nyomó sajtó pedig minden oldalról megközelíthetően a szoba közepén állt. Bizonyosan TÓTFALUSINÁL sem volt másképpen. Vegyük figyelembe, hogy műhelye két teljes nyomdát fogadott magába: az egyházközségét és az országot, helyesebben szólva a váradi református ekkleziájának SZENCZI KERTÉSZ Ábrahám kezelésében volt tipográfiáját. Mindehhez járult magának TÓTFALUSINAK betűmetsző és öntő felszerelése és saját betűkészlete. Ő azután e háromféle készletből nagyszerűen felszerelt nyomdát hozott létre: a meglévők mellé a hiányokat mindenütt pótolta, a betűk ólomanyagát pedig teljesen átöntötte. A deák (antiqua, romana vagy rotunda) s a dült (cursiva) betűfajták minden akkor használatos nagyságban (kaliberben), de ezenkívül a német (fraktúr), görög, zsidó típusok, amelyek mindenkének öntöttöveit: az acél stempelyeket s a réz matrixokat maga metszette,⁵ elégséges készlettel voltak képviselve. Ezekhez járultak a vackorfába meg ólomba metszett díszes kezdő- meg címbetűk, továbbá a nyomdai díszek, fejlécek meg záróképecskék dúcai, amelyek közül nem egyet azonosítani tudunk a kollégiumi nyomda 1805. évi leltárának részletezései, meg nyomatai alapján.⁶

Könnyen elképzelhető, hogy e kiterjedt üzemű vállalkozás megszervezése mennyi fáradságot rótt TÓTFALUSIRRA! De maga a munkamenet sem okozott kevesebb gondot és utánjárást. Eltekintve az egész műhely irányításától, egy kézben tartásától, a betűmetszés és öntés egyenesen az ő feladata volt, minthogy még a fusoriához értő segítséget is neki magának kellett nevelnie. De TÓTFALUSI azt is saját feladatának érezte, hogy mind fogalmazás, mind helyesírás szempontjából kifogástalan nyomtatvány kerüljön ki műhelyéből, ezért „a minémű munka . . . a mi kezünkhöz jó nyomtatvány végett, megvizsgálván és tehetségem s vékony tudománykám szerint corrigálván elsöben . . . úgy nyomtatjuk osztán: és a Betű szedésben esett vétkeket-is magamnak kelletvén kitisztítanom, gondolhatja akárki, mennyi dolgom légyen.”⁷

Nyomdája megindulásakor valóban nagy lelkesedéssel és önbizalommal vágott neki a munkának!, „Én pedig (eddig) valamire adtam magamat, Isten segítségével véghez vittem, úgy hogy mindennek tetszett. Ennyi mesterséghez [azonban] gondolható, mennyi tseléd kell: mert én tsak egy ember vagyok.”⁸ TÓTFALUSI cselédei, vagyis nyomdájának személyzete *legényekből* és *inasokból* állott. Az egykor szokásos sorrendtől eltekintve, szóljunk először is az inasokról.

Az *inasokról* (discipulusokról) maga feljegyezte, hogy „mindjártást tanítványokat fogadék mellém”. Ezeket azután öt évre szegődtette, tekintettel azonban arra a körülményre, hogy a nyomdai munka csak 1693-ban indulhatott meg, ezért „az Inasimnak . . . kinek másfél, kinek esztendeje már eltölt lévén, úgy intéztem, . . . légyen azontul tsak négy esztendő, hogy így egy része a hijjába töltött időnek légyen én károm, egy része pedig övék”. Biztos számukat megállapítani nem tudom, de legalábbis ketten kellett lenniük. Minthogy azonban TÓTFALUSI többször is hivatkozik rájuk, de mindig csak mint „discipulusaimat” vagy „inasimat”, illetőleg „tanítványokat” emlegeti, ellenben sohasem mond egyiket és másikat, avagy mindkettőt, ezért hihető, hogy létszámuk a legkevesebb kettőnél mégis csak több volt. Kiszabott kötelezettségükről mindössze csak annyit árul el, hogy amíg ő hivatalos ügyekben távol járt, azalatt a betű-

⁵ A kolozsvári ref. koll. nyomdájának 1805. évi leltárkönyve a kollégium levéltárában.

⁶ *Tótfalusi Mentsége*. 34. l.

⁷ I. h.

⁸ I. h.

öntést nekik kellett végezniük, igaz ugyan, hogy hazatértekor az egészet újra előlről kellett kezdenie, mivel nem sok köszönet volt felügyelet nélkül végzett munkájukban. Foglalkoztatásukért *kenyeret*, vagyis ellátást és *ruházatot*,⁹ ezeken kívül — nagyon természetesen — lakást is kaptak.

Első inasai tehát 1697 elejére szabadultak fel. Nem sokkal ezután czekek — az egykori szokás szerint — bizonyosan vándorútra keltek, míg mesterük helyettük újakat fogadhatott.

Az inasokon kívül voltak a typographus-legények. Ezek TÓTFALUSI *Mentsége* szerint részben *betűszedők*, részben pedig *nyomatatók*. Állományukról adat nem maradt fenn, számukat azonban mégis megkísérlem megállapítani. Kétségtelen körülmény, hogy TÓTFALUSI nem egyetlen betűszedőt és nem egyetlen nyomtatót szegődtetett műhelyébe: „Legényim számokra — mondja TÓTFALUSI — (hogy mind kezem ügyében lakhassanak, és a munkára, a mikor akarják, feljöhessenek) építeni kezdetem vala telkemen holmi hajlékotskákát”. De ezt a többes számot bizonyítja az a helyzet is, amelyben a *házas legények* számára való adómentesség megszerzése iránti küzdelméről számol be, e kifejezésen értve, hogy voltak nőtelen legényei is.¹⁰ E meghatározatlan mennyiségű többes szám között való eligazodást TÓTFALUSITól idézett beszámolóból kiindulva, kísérem meg.

„A mely Typussal négy forintért szoktunk egy árkust nyomtatni, annak mindjárt mintegy más-fél forintja a Betü szedőnek mégyen; egy forintja a nyomtatóknak; gyertyára, fára legalább ötven pénzem (kivált télben) elmegyen. Hát a sok aprólék, mint holmi eszközöknek ottan ottan való tsináltatások, lapda, irha, ténta, spongia, és több effélék? Hát az inasimnak (kiknek tartások nékem sok pénzemben áll) körülöttök való foglalatoskodások miben áll? Ugy hogy (ha igazán szólunk) nem marad nékem abból annyi is, mint egyik legénynek mégyen (felettébb valót pedig nem fizetek, mert mind N. Szombatban, mind Belgiumban a mint fizetnek a szerint reguláztam.”¹¹ Tehát ha a legények bérét s a gyertyának és fának összegszerűleg megjelölt árát levonjuk a kalkulált 4 forintból, a maradék 1 forintnak a sokféle aprólék fedezetéül meg az ő saját jövedelméül kellett szolgálnia, a maga jövedelme pedig még egy-egy legénye bérét sem éri el, s így a maradék 1 forintnak — kerekszámot mondva — feleösszegére tehető. Minthogy pedig a fenti idézet az egy ív kinyomtatásához szükséges nyomtatókat többes-számban határozza meg, ezzel mindjárt meg is erősíti azt az ismeretünket, amelyet a régi képes könyvek szemléletéből meríthettünk. Ugyanis az egykori sajtó kezeléséhez két nyomtatóra volt szükség: egyik, aki a szedést, valamint a reá helyezőndő, továbbá a gépből kiveendő megnyomtatott papirost, másik pedig, aki magát a sajtó csavarát és közben-közben a festékező labdát kezelte. Természetes, hogy kinek-kinek nem egyforma volt a bére, mert az öreglegénynek bizonyosan többet kellett kapnia, mint a nem régóta felszabadult ifjúnak, a házsnak is többet, mint a nőtelennek. Azonban az előbbi kalkulációból kikerekedett 50 pénz közép-arányos, amely TÓTFALUSINAK egy-egy legénye bérével nagyjában egyenlő tiszta jövedelmét jelöli, határozottan reámutat, hogy a nyomtatólegényeknek összesen ketten kellett lenniük.

A betűszedők számára vonatkozólag a *Mentségnek* egy másik helye utal. Ugyanis „a Betü [-készet] kevés voltát mindjárt megérezzük. Kiváltképpen, ha azon Typusból ketten-is szednek. Minapis p. o. Tekint: Sárosi Uram-is [hibetöleg Sárossi János ítélmester, tanácsúr és az ország főkommisszáriusa] igen siettetvén bennünket a Deák s

⁹ I. h. 23., 29., 38., 44—46. l.

¹⁰ I. h. 25. l.

¹¹ I. h. 38. l.

Magyar Regulamentum nyomással, két legényt állítottam neki.”¹² Ebből az adatból tehát két betűszedő alkalmazásáról szereztünk tudomást.

Az így meghatározott valószínűleg létszámmal hasonlítsuk össze az öregebbik RÁKÓCZI fejedelemtől 1636-ban újjászervezett fehérvári nyomda alkalmazottainak adatait. Az ekkor alkotott *Leges Typographorum* és *Formula Juramenti* aláírásai Matthias ELSHOLTZ, Albertus MARTIN, Paulus de VITZE Gedanensis, Martinus MESZLENY és Adam HAS typographusok nevét sorolják fel. Közülük bizonyosan ELSHOLTZ a nyomda-vezető (director) s egyúttal szedéshibajavító (corrector), míg a többi négy közül kettőnek betűszedőnek, kettőnek pedig nyomtatónak kellett lennie.¹³ Úgy látszik, hogy az egykorú nyomdatípus ezt az alaplétszámot kívánta meg. Az összehasonlítás megtörténte után különben még azt is megállapíthatjuk, hogy ha a bőven javadalmazott fejedelmi nyomda munkamenetének ellátására e megadott létszám elégségesnek bizonyult, a maga erejére utalt TÓTFALUSI aligha lépte át az így megtalált alaplétszámot.

1702. március 20-án 52 éves korában elhunyt TÓTFALUSI KIS Miklós. Április 24-én tartott temetési ünnepségére a kollégiumi diákság megszerkesztette a szokásos eulogiumot; ezt azután TÓTFALUSI legényei egyleveles kárta-formára tördelve, kinyomtatták. Erről az egyetlen példányban megmaradt nyomtatványról, amely a kolozsvári Farkas utcai templom papi székének hátára, az ülés fölé van felszegezve,¹⁴ megállapíthatjuk, hogy kiállítása tekintetében méltó az idő előtt elhunyt mester keze alól kikerült nyomtatványokhoz. E kártán — a szokásos forma szerint — az életrajzot magában foglaló bevezetés után hasábokba osztott 29, latin nyelven írott emlékvers következik; ezek közül a négy utolsó az alábbi szerzők nevét örökítette meg: „Maestus parentabat Praesidi ac compatri suo gratissimo *Jacobus Fekete*, Artis Typogr. Cultor.” Ugyanígy nevezi magát Michael NÉMETI, Samuel PAP TELEGDI és Franciscus Cs. MISKOLCZI is.

TÓTFALUSI munkatársai ezzel most már kiléptek az ismeretlenségéből, mert hiszen más vonatkozásban többet-kevesebbet már mindenükről hallottunk. Személyüket tudva, sajnálhatjuk, hogy TÓTFALUSI vaskalapos ellenségei minden tette elé léptenyomon akadályokat gördítettek, mert hiszen a derék munkatársak segítségével békeséges munkamenetben sok remek kiadvánnyal gyarapíthatta volna azt a sorozatot, amely nyomdatörténetünknek még így is nagy büszkeségére válik.

Az első név FEKETE Jakabé. Ő az egyetlen, akiről pusztá nevének kívül alig tudunk valamivel többet. Társai közül hihetőleg ő volt a legidősebb, minthogy a rangsorra fölötte sokat adó korban az ő verse a többinél előbbre tördeltetett.

Idősebb HALMÁGYI István Kraszna megyei alispán feljegyzései között olvassuk: „1694-ben az édes anyám engemet . . . tanulás kedvéért küldött a kolozsvári református collegiumban. Holott két esztendeig s két holnapig Kolosvár városa akkori notariusa Rác István felesége, Budai Anna . . . nékem jó asztalt tartott. Esztendeig pedig Fekete Jakab nevű compactor is 46 forintért . . . és két sertésért jó asztalt tartott.”¹⁵ Tehát FEKETE Jakabnál az 1696–97. iskolai esztendőben kosztozott. Ide bizonyosan nagybátyja: MISKOLCZI CSULYAK Ferenc tipográfus vitte a syntactica osztályba járó tíz éves unokaöccsét. Ez is bizonyossá teszi, hogy a HALMÁGYITól megnevezett compactor azonos a TÓTFALUSI műhelyében dolgozott „Artis Typographiae Cultor”-ral. Minthogy pedig HALMÁGYI — nagybátyján keresztül — teljesen tisztában lehetett a typographia és compactoria közötti különbséggel, ezért kétségtelen, hogy a megjelölésben mégsem

¹² *Tótfalusi Mentsége*. 22. l. (E „Regulamentum” ma már ismeretlen nyomtatvány!)

¹³ HERÉPEI János: *Könyvészeti tanulmányok*. 16. l.

¹⁴ Rövid ismertetése: *Irod. Tört. Közl.* 1895. 82. l. és 1901. 89. l., továbbá: *Magy. Könyvszle.* 1898. 277.

¹⁵ SZÁDECZKY Lajos: *Halmágyi István naplói és iratai*. 436. l.

tévedett, minthogy azonban a TÓTFALUSIT megelőző „Könyv nyomtatók itt azelőtt mind Compactorok is voltak, a kik azt a mesterséget-is szorgalmatosan üz(ték)”,¹⁶ így lehetséges azután, hogy megelőző munkahelyén FEKETÉNEK csakugyan inkább a könyvek kötése volt a feladatköre. Neve után tovább nyomozva, a református harangoztató gazda számadáskönyvében találtam feljegyezve FEKETE Jakab deák gyermekének 1699-ben, a feleségének pedig 1703-ban történt elhunytát.¹⁷ FEKETÉNEK „deák” mellékneve — e korbeli adott esetek tanúsága szerint — azt jelenti, hogy deákos készülségű, vagyis az iskolában a középfok osztályait elvégezve s a törvényeket aláírva, a felsőbb évfolyamokat vagy legalábbis azok egy részét járta végig. Ennyi mindössze, amit FEKETÉRŐL megtudnom sikerült.

A legények sorában és így életkorban utána NÉMETI Mihály következett. Órála biztosan tudjuk, hogy már VERESEGYHÁZI SZENTYEL Mihály idejében is dolgozott a kollégium nyomdájában, sőt a typographia termékeinek nyomdai jelzése azt bizonyítja, hogy VERESEGYHÁZI Mihály után az 1684-től 1690-ig terjedő időben ő bízott meg a nyomda vezetésével, ekkor azonban a Fehérváron összeült református zsinat határozata értelmében VERESEGYHÁZI Istvánra ruháztatott át ez a feladat, NÉMETI pedig mint nyomdászlegény továbbra is itt dolgozott.

Neve a Kolozsvár városi adófizetők 1685. május 9-én összeírt könyvében a „Luporum Intra Moenia”, vagyis a Belső-Farkas utcában levő „Ecclesia-háza”-ban lakó VERESEGYHÁZI Mihály neve után írva, mint „Konw niomtato Mihaly deak” fordul elő. „Deák” megjelölése NÉMETI iskolai tanultságára utal.¹⁸ Az 1691. évi adóösszeírásban most már a „Media Intra Moenia”, vagyis a Belső-Közép utcában találjuk meg. „Nemethi Mihaly Typograph[us]” itteni háza ugyanis 2 forint adóval rovatott meg.¹⁹ Ez a körülmény, bárha a nyomda igazgatása ekkorára már másra ruháztatott át, bizonyítja, hogy a csökkent jövedelem ellenére is tűrhető anyagi körülmények között élt.

Úgy látszik, hogy TÓTFALUSI a nyomdai felszereléssel együtt a személyzetet is átvette: 1693-tól kezdve NÉMETI is nála volt szegődttetett legény.

A harmadik „Artis Tipographiae Cultor”-ként TELEGGI PÁP Sámuelt találjuk. A nevében foglalt „pap” hivatásnév, apjának lelkipásztori foglalkozását bizonyítja. Ezt a körülményt is bizonyoságképpen jelölhetjük meg TELEGGI iskolai végzettségére vonatkozólag, hiszen apja aligha mellőzte el fiának kellő iskoláztatását.

TÓTFALUSI halála után, mindjárt a temetést követő napon, pontosabban 1702. április 25-től 28-ig terjedő időben a református főconsistorium rendeletére idősebb cegei VASS György főkurátor és RHÉDEI Pál kurátor ENYEDI István enyedi és KAPOSÍ Sámuel fehérvári professzorokkal együtt „a cusoriához és fusoriához tartozó instrumentumokat”, továbbá az „egész typographiát is” leltározta, szó lévén a TÓTFALUSI tulajdonát képezett felszerelési tárgyak megvásárlásáról.²⁰ A vétel — többszöri tárgyalás után — mintegy 3000 forintban meg is történt.²¹ A most már szervesen összetartozó teljes typographiát a consistorium évenként fizetendő 75 forint haszonbérért TELEGGI PÁP Sámuel nyomdásznak adta át,²² ő azután a keze alól kikerült munkákban elhunyt mesterét — legalábbis technikai téren — lehetőleg híven követni igyekezett.

¹⁶ *Tótfalusi Mentsége*. 40. l.

¹⁷ Ref. harangoztató gazda számadáskönyve az eklézsia levéltárában.

¹⁸ Kolozsvár város 1685. évi adókönyve. 53. l. (A kolozsvári román állami levéltárban.)

¹⁹ Ua. 1691., 66. l.

²⁰ *Czegei Vass György naplója*. 350—51., 361. l.

²¹ DÉZSI Lajos: *Magyar író és könyvnyomtató a XVII. században*.

²² K[ONC József]: *Pataki József kolozsvári nyomdász levele (1753)*. Prot. Közl. 1889. 35. l.

A városi exactorok 1721. évi adóösszeírásából azt állapíthattuk meg, hogy „Telegdi Samuel Ur[am] Tipogr(aphus)” ekkor a Belső- Közép utcában lakott.²³ Egészen bizonyos, hogy a nyomda is az ő házában volt elhelyezve. Emellett ez az összeírás arról is beszámol, hogy adóval nem rovatott meg. TÓTFALUSI *Mentségéből* látjuk, hogy neki mennyit kellett küzdenie a városi közteher viselése alóli mentességért, mígnem végtére is PATAKI István városi tanácsosnak, egyházközségi kurátornak sikerült TELEGDIT mindenféle adó alól mentesítenie.²⁴ Így tehát TELEGDI munkája még ebben a tekintetben is zavartalanabban folytatódott. Ehhez számítsuk hozzá azt a körülményt is, hogy TELEGDI becsvágya aligha terjedt a nyomdász-mesterség megszokott keretein túl, s ezért neki nem is lehettek összeütközései a megrendelők sértett hiúságával avagy tudománnyal való önteltségével.

TELEGDI fiatalon jutott e nyomdabérlethez, hiszen az előtte felsorolt másik két nyomdászlegény-társánál is jóval ifjabb volt. Huszonnyolc évig tartott derek önálló munkálkodása után az 1730. évben hunyt el.²⁵

TÓTFALUSI műhelyének negyedik tipográfuslegénye MISKOLCZI CSULYAK Ferenc. Az ő életére vonatkozólag két forrásból is meríthetünk: egyik CSÜRÖS Ferenctől a debreceni városi nyomda történetében összegyűjtött adatok,²⁶ másik pedig HALMÁGYI István naplói és iratai, amelyek saját élete leírását egyesítik azonos nevű édesapjának feljegyzéseivel.²⁷ Ezekből tudjuk meg, hogy idősebb HALMÁGYI István Kraszna megyei alispánnak édesanyja MISKOLCZI Mária, MISKOLCZI Ferenc könyvnyomatóó testvérnője volt. Édesapjuk: MISKOLCZI CSULYAK Gáspár szilágysomlyai, majd magyarigéni pap, aki Ferenc és Zsigmond nevű fiaival az iskola osztályai után a kollégium felső évfolyamait is elvégeztette. A nyomdászat mesterségét Ferenc a debreceni városi nyomdában tanulta meg. Itt töltötte inas éveit. Felszabadulása után — szokás szerint — vándorútra kelt. Először Kolozsvárra jött. Ide vonzotta TÓTFALUSI híre-neve. Valószínűleg már 1696-ban itt volt, s amint látjuk, mestere halálakor is még mindig itt dolgozott, nem sokkal ezután azonban Lőcsére vándorolt tovább, ahol az 1700-ban meghalt BREWER Sámuel özvegyének nyomdájába szegődött. Hihetőleg már 1702-ben itt van, minthogy néhai édesapjának *Egy jeles Vad-keri* című műve itt és ebben az esztendőben nyomtatott ki.²⁸

1712-ben ismét a debreceni nyomdában találjuk. Még ugyanebben az évben megházasodott, feleségül véve néhai KÓCSI CSERGŐ János tiszántúli püspök Erzsébet nevű leányát; felesége azonban 1721-ben meghalt, öt gyermeket hagyván maga után. MISKOLCZI alig négy hónap múltával újra házasságra határozta el magát, özvegy KIRÁLYSÁGI Jánosné LELESZI Erzsébetet véve házastársul.

MISKOLCZI mint képzett, ügyes mesterember 1716 tavaszán Hollandiába, Leydába küldetett a KOMÁROMI CSIPKÉS Györgytől fordított *Magyar Biblia*²⁹ kinyomtatására. Innen 1718. január 4-én tért vissza Debrecenbe. 1719-ben elégett e nyomda, s ekkor MISKOLCZI felhagyott a tipográfus-mesterséggel, minthogy városi tanácsossá választották meg. Új tisztségét 1720 újévkor foglalta el. Ettől az időtől kezdődőleg minden idejét a közigazgatásnak szentelte. Valószínűleg 1740-ben hunyt el.

Bizonyos, hogy TÓTFALUSI halála ideje táján műhelye e négy főnyi legénynél többet nem foglalkoztatott, hiszen mindegyik kötelességének kellett ismerje a munka-

²³ Városi exactorok adóösszeírása az 1721. évről. 74. l. (A román állami levéltárban.)

²⁴ *Prot. Közl.* 1889. 61. l.

²⁵ FERENCZI Zoltán: *A kolozsvári nyomdászat története.*

²⁶ CSÜRÖS Ferenc: *A debreceni városi nyomda története.* 174—175. l.

²⁷ HALMÁGYI. 431. s. köv. l.

²⁸ *RMK.* I., 1658. sz.

²⁹ I. h. I., 1336. sz.

társai érdekében annyira sokat fáradozott mester emlékezetét verssel megtisztelnie. Természetes, hogy e legényeken kívül — miként láttuk — szegődött inasai is voltak, a gyermekeket azonban csak ritkán szokták arra méltatni, hogy velők emlékverset irassanak. Ez az oka tehát, hogy TÓTFALUSI apródjainak nevét nem ismerhetjük.

HEREPEI JÁNOS

Kurucellenes röpirat kéziratos másolata. Nem ismerünk a XVII. század második feléből kuruc—labanc ellentétet bemutató, hírközlő szándékkal megjelent, magyar nyelvű röpiratot. E kor nyomtatványait nyilvántartó irodalomban és bibliográfiai összeállításokban¹ találunk röplapszerű, magyar nyelvű vallásos polemizáló nyomtatványt, párfőliós széphistóriát, dictionariumot, agendát, nomenclaturát, halotti beszédet és kalendáriumot, csak a magyar nyelvű sajtót helyettesítő, politikai tartalmú röpirat megjelenésére nincs adatunk.

Ezért jelentős a *Thököly-kódexben*² kuruckori versek és hivatalos iratok másolatai között ránk maradt — véleményünk szerint eredetileg nyomtatásban megjelent — magyar nyelvű, politikai tartalmú, verses röpirat kéziratos másolata. Célunk annak a kérdésnek vizsgálata, hogy valóban nyomtatványról készült másolatnak tekinthetjük-e ezt a kéziratot.

Nyomtatásban megjelent munka másolatára vall a verscím címlapszerű, teljes kódexlapot betöltő elrendezése, ennek a lapnak verzóján az olvasóhoz intézett ajánlás és a vers végén, a nyomtatási adatokat feltüntető kolofon. A kódex egész lapját nagyobb és kisebb alakú betűkkel betöltő címlap szövege: „AZ | Nem ighaz Magyarsághnak | QUERELÁJA ELLEN | Ighaz | FELELETE. | Proverbiorum. 21. v. 12. | Gondolkodik az ighaz az Iftentelen házárúl, hogy | el vonnya az Iftenteleneket a ghonosztúl. | Proverbior[um]. 24. v. 29. | A kik az Iftentelennek azt mondgyak; ighaz vagy; | megh átkozzák azokat az népek, és megh utallyak | azokat a Nemzeteket. [|] Nyomtatták | M.DC.LXXIII.” Az olvasóhoz intézett ajánlás a címlap verzóján: „KERESZTÉNY OLVASÓ. | Az el mult napokban, valami Magyar Versek | kezemhez jutottak, illýen titulus alatt; MA | GYAR ORSZÁGH QVERELÁJA: mivel | hogy pedig nem az ighaz Magyarok | panafza, hanem az GAZ MA | GYARSÁGHNAK, A KI ISTENTÜL, KIRÁL | LYÁTUL, és édes hazájátul el szakad | ván, a Pogány mellé csatolta ma | ghát; azért ighaz magyar nevet fem érdemly.” A vers végén, a kolofon adatai: „Datum in Mesopotamia apud Leonhardum | Bonvolentinum. A[nn]o D[omi]ni M.DC.LXXIII.”

Ezek az adatok nyomtatásban megjelent munkára utalnak. Nem valószínű, hogy a másoló röpiratszerű külső alakot adjon egy kéziratos másolatban terjedő versnek, ha annak eredetije valóban nem nyomtatvány, és így nem viseli magán a nyomdatermékek külső alakját és adatait: címlapot, ajánlást, kolofont. Mi célja volna röpiratmásolatát formálni egy kéziratban terjedő verset? Sokkal inkább elképzelhető, hogy egy nyomtatványból nyomtatási adatok nélkül másolja le az olvasó azt a verset vagy más szöveget, ami a kiadványból érdekli.

Jobban meggyőződünk arról, hogy a kézirat valóban nyomtatványmásolat, ha a nyomtatásra vonatkozó adatokat vizsgáljuk. Az első két adat még nem sokat mond. A kéziratos labanc szellemű röpirat címe és ajánlása egy *Magyar Ország Querelája* című kuruc szellemű versre utal. Ezt is a *Thököly-kódexben* találjuk; megelőzi a nyom-

¹ SZABÓ Károly: *Régi magyar könyvtár*. Bp. 1879—1898. — SZTRIPSZKY Híador: *Adalékok Szabó Károly Régi magyar könyvtár c. munkájának I—II. kötetéhez*. Bp. 1912. — HUBAY Ilona: *Röplapok, újságlapok, röpiratok 1480—1718*. Bp. 1948. — BENDA Kálmán: *A törökök német újságírodalma*. Bp. 1942. (Részlettanulmányokat nem sorolunk fel.)

² Quart. Hung. 2041. ff. 38—46^v. Országos Széchényi Könyvtár.